

ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ГЕОЛОГОРОЗВІДУВАЛЬНОЮ ГАЛУЗЗЮ УКРАЇНИ

Приведены общие положения перспективной корпоративной системы управления геологоразведочной отраслью. Обосновывается возможность создания эффективной схемы расширенного воспроизведения государственного капитала в геологоразведке. Определены основные принципы и перспективные пути развития корпоративной системы управления геологоразведочной областью.

PERSPECTIVE WAYS OF OPTIMIZATION OF THE CONTROL SYSTEM OF GEOLOGICAL PROSPECTING BRANCH OF UKRAINE

The principal theses of perspective corporate control system for geological prospecting branch are demonstrated. The possibility of creating an effective scheme of extended reproduction of the State capital funds in geological prospecting are proved. The main principles and perspective ways of reconstruction of the corporate control system for geological prospecting branch are defined.

Однією з основних задач, що стоїть перед Україною з моменту отримання незалежності у 1991 році є побудова структурно збалансованої, ефективної і незалежної національної економіки.

Даний процес неможливо провести без проведення глибоких структурних змін в економіці, викликаних корінною зміною загальної структури економічних зв'язків і цільової спрямованості національного виробництва.

Основним напрямком проведення структурних перетворень є забезпечення стійкого функціонування базових, системоутворюючих галузей економіки.

У спадщину від СРСР України дісталася економічна структура, базою якої є капітало-, енерго- та матеріалоємні галузі сировинної і переробної спрямованості такі як: - енергетика, вугільна промисловість, гірничорудна промисловість, чорна і кольорова металургія, хімічна промисловість.

Стійке функціонування і розвиток наведених стратегічних галузей національної економіки неможливе без розвинутої сировинної бази.

В існуючій міжнародній економічній і політичній ситуації забезпечити стабільне функціонування і стійкий розвиток системоутворюючих галузей і національної економіки України в цілому можливо винятково за рахунок розвитку внутрішньої сировинної бази і заміщення імпорту стратегічної сировини внутрішньою пропозицією.

В даний час забезпечення стабільної сировинної бази таких галузей як: енергетика, нафтогазовий комплекс, металургія, є питанням забезпечення економічної незалежності держави і її національної безпеки.

У той же час природні ресурси України дозволяють цілком задовольнити потреби базових галузей національної економіки в стратегічній сировині.

Україна належить до числа держав світу, багатих різноманітними корисними копалинами і займає провідні позиції з видобутку багатьох з них.

В надрах України виявлено близько 20000 родовищ і проявів 113 видів корисних копалин, з яких 9143 родовища 97 видів корисних копалин мають промислове значення і враховуються Державним балансом запасів [1].

У промислового освоєнні знаходиться 3310 родовищ (від 40 до 75 відсотків розвіданих запасів 78 видів корисних копалин), на базі яких працює більше двох тисяч гірничовидобувних та переробних підприємств.

На долю України припадає 13% загальносвітових відомих запасів залізних руд, 20% руд марганцю. Серед держав колишнього СРСР Україна займала провідні позиції по запасах титану, цирконію, ряду рідкісних металів. Країна багата запасами багатьох видів неметалічних корисних копалин (каолін, графіт, сірка та ін.).

По виробництву вугілля, марганцевих і залізних руд, титану, графіту, каоліну Україна входить до числа провідних країн світу.

У той же час, гостродефіцитними є більшість кольорових і легуючих металів (хром, алюміній, свинець, цинк, мідь, вольфрам, молібден, олово, нікель та ін.). Активізувавши в останні роки зусилля на пошуках та оцінці нетрадиційних для країни видів корисних копалин, геологічні підприємства довели можливість створення власної матеріально-сировинної бази багатьох з них (мідь, свинець, цинк, молібден, ванадій, золото, рідкісні та рідко земельні метали, плавиковий шпат). По ряду перелічених корисних копалин можливо не тільки задоволення внутрішніх потреб, але і створення певного експортного потенціалу. У межах Українського кристалічного щита, Донбасу та Карпат виявлені шість золоторудних районів з ресурсним потенціалом декілька тисяч тон. У Волино-Подільській металогенічній провінції відкриті запаси міді, які оцінюються в 25 млн. т.

По основних видах корисних копалин у 1999 р. в Україні проводився видобуток: газу на 140 родовищах із 254 облікованих державним балансом запасів, нафти - 89 (136), вугілля кам'яного - 236 (678), залізних руд - 23 (52), марганцевих руд - 2 (3), нікелю - 2 (10), титану - 4 (15), золота - 1 (2), сірки - 5 (12), графіту - 1 (5), каоліну - 22 (34), облицювального каменю - 78 (160).

Серед основних гірничовидобувних країн світу Україна в 1996 р. займала по видобутку кам'яного вугілля 9 місце (2% від світового видобутку), залізних руд - 7 (4,7%), марганцевих руд - 3 (14%) [1].

Найбільша концентрація гірничовидобувних та переробних підприємств, має місце у Східних та Центральних регіонах країни:

- Донбас з родовищами кам'яного вугілля, ртуті, кам'яної солі та інших неметалевих корисних копалин;
- Криворізько-кременчуцький залізорудний район;
- Нікопольський марганцеворудний басейн;
- Кіровоградський урановорудний район;
- Побузький район з родовищами силікатного нікелю;
- Середнє Придніпров'я з комплексними ільменіт-рутил-цирконієвими розсипами.

З інших регіонів треба виділити Північний, з родовищами апатит-ільменітових руд, каоліну та облицювального каменю і Західний - нафта, газ, сірка та калійні солі в Передкарпатті і кам'яне вугілля у Львівсько-волинському басейні.

На всій території країни широко розвинуто та розвідано багато видів неметалевих корисних копалин, з яких найбільше значення мають каолін, графіт, сірка, скляна та цементна сировина, облицювально-декоративне каміння.

Пріоритетними напрямками розвитку мінерально-сировинного потенціалу України є пошуки та розвідка родовищ нафти і газу, дорогоцінних, кольорових, рідкісних та рідкісноземельних металів, алмазів, мінеральних добрив, будівельних матеріалів, підземних питних та мінеральних вод.

Недостатність державного бюджетного фінансування на нинішньому етапі спричиняє створення кризових явищ у сфері геологорозвідки.

На жаль, за останні 9 років через недостатнє та нестабільне державне фінансування геологорозвідувальних робіт галузь суттєво занепала, обмежені державні кошти на пошуки та розвідку корисних копалин розподілялись по різних відомствах. Таке розпорошення коштів призвело до того, що за останній час не зроблено жодного значного відкриття, яке б суттєво вплинуло на збільшення приросту запасів та обсягів видобутку корисних копалин.

Протягом останніх 10 років неодноразово здійснювалися спроби реформувати геологорозвідувальну галузь. Проте жодна з них не дала бажаного результату. Лише Указ Президента України від 14.06.2000 р. № 802, згідно з яким було створено НАК "Надра України", поклав край економічно не виправданим експериментам і створив передумови для контрольованих державою справжніх ринкових перетворень у галузі, яка забезпечує нарощування і розвиток мінерально-сировинної бази держави.

За два роки становлення НАК "Надра України" вдалося стабілізувати фінансовий стан дочірніх підприємств геологорозвідки, зберегти в більшій частині їх виробничий потенціал, забезпечити залучення інвестицій у процес геологорозвідки і приріст розвіданих запасів деяких корисних копалин.

Однак дотепер не вдалося цілком перебороти кризові явища у галузі і почати її глибоку структурну перебудову.

Представлені далі матеріали - це спроба аналізу сформованої економічної ситуації в області геологорозвідки в цілому і функціонування НАК "Надра України" зокрема.

До основних завдань геологорозвідувальної галузі належить:

- Забезпечення розширення мінерально-сировинної бази держави;
- Забезпечення стратегічної безпеки країни шляхом формування запасів стратегічних корисних копалин для забезпечення лідируючих галузей економіки.

Досягнення цих цілей можливе лише при використанні певних заходів з реструктуризації галузі. Шляхами реструктуризації є:

- 1) створення на базі галузі корпоративного механізму управління галуззю;
- 2) створення бюрократичного адміністративного механізму управління галуззю на чолі з органом виконавчої влади.

Реструктуризацію, відповідно до напрямку створення корпоративного механізму управління галуззю, започатковано згаданим вище Указом Президента України № 802 від 14.06.2000 р. "Про заходи щодо підвищення

ефективності управління підприємствами галузі геології і розвідки надр". Згідно цього Указу за постановою Кабінету Міністрів України № 1128 від 14.07.2000 р. створено НАК "Надра України".

До основних завдань, поставлених перед НАК "Надра України", відносяться:

1. Проведення пошукових та розвідувальних робіт в Україні та поза її межами, переробка окремих видів корисних копалин;
2. Сприяння залученню інвестицій у розвиток розвідки, розробки та промислової експлуатації родовищ корисних копалин;
3. Забезпечення нарощування мінерально-сировинної бази держави.
4. Забезпечення геологічного, гідрологічного, інженерно-геологічного та еколого-геологічного вивчення геологічного середовища, у т.ч. небезпечних геологічних явищ.

Вирішення поставлених завдань вимагає поставити перед корпоративним механізмом управління галуззю певні цілі. Взагалі світовий досвід дозволяє стверджувати, що створення корпоративних структур регулювання діяльності галузі з боку держави має на меті:

1. Створити схему розширеного відтворення державного капіталу в певному сегменті, що має наслідком зменшення навантаження на бюджет, як єдиний засіб фінансування схеми відтворення.

2. Відповідно до сучасних світових тенденцій забезпечити:

- **Економічний розвиток**, що вимагає створення корпоративного механізму активізації економічної діяльності. Особливо важлива інноваційна спрямованість цієї діяльності.

- **Конкурентоспроможність країни**, яка залежить не стільки від конкурентоспроможності продукції чи окремих підприємств, а від конкурентоспроможності цілих галузей та міжгалузевих комплексів. Це дає змогу застосовувати кластерний метод та використовувати певні галузі у якості локомотивів економічного розвитку.

3. Створення відповідного організаційно-економічного механізму, що сприяє зменшенню витрат з обслуговування схеми (одним з найактуальніших аспектів є система економічної влади).

4. Врахування соціальних аспектів кожної економічної системи.

Основним завданням, що забезпечує умови досягнення інших цілей є побудова ефективної схеми розширеного відтворення державного капіталу в межах певного сектору економіки [2].

Сучасний державний капітал має обмежену схему відтворення. Джерелом відтворення є тільки державний бюджет. Існуюча Концепція розвитку геологорозвідувальної галузі, розроблена в НАК "Надра України", передбачає створення повністю замкненої схеми відтворення, що має характеристики:

- а) джерелом розширеного відтворення стане весь сектор економіки, в тому числі і залучений до схеми недержавний капітал;
- б) зниження навантаження на бюджет;
- в) збільшення кількості джерел доходів до державного бюджету;
- г) ринково орієнтований організаційно-економічний механізм.

Згідно цієї програми, аналіз схеми відтворення державного капіталу відносно галузі геологорозвідки дозволив виявити шляхи забезпечення зв'язку з галузями, що відносяться до однієї схеми відтворення. Можливі варіанти зв'язків:

1. Створення опосередкованих зв'язків через механізм податкових зборів та бюджетного фінансування державного замовлення.

2. Створення прямих зв'язків через господарчу діяльність, що має певні стадії: підрядні роботи – спільна діяльність – створення інвестиційного продукту (концесії) – стратегічне партнерство.

В старій схемі відтворення використовувалися лише зв'язки першої групи, у новій схемі зв'язки всіх груп. Використання нової схеми відтворення з тенденцією до загального розширення зв'язків, при домінуванні зв'язків другої групи, забезпечує розширене відтворення державного капіталу, збільшення джерел наповнення та зниження навантаження на державний бюджет.

Створення такої схеми вимагає відповідної інституціональної структури галузі та розробки відповідного організаційно-економічного механізму [3].

Указом Президента України № 810 від 22.07.1998 р. "Про заходи щодо впровадження концепції адміністративної реформи в Україні" визначено необхідність переходу центральних органів виконавчої влади на функціональні засади управління та відокремлення господарчої (виробничої) функції. Проаналізуємо сутність цього наказу в аспекті можливості досягнення вищезазначених цілей на прикладі створення бюрократичної та корпоративної моделі управління (табл. 1).

Таблиця 1 - Порівняльний аналіз різних організаційних структур системи управління галуззю

Цілі	Корпоративна структура	Бюрократична структура
Відтворення капіталу: Прямі зв'язки Опосередковані зв'язки	Ринкові механізми Державне замовлення	- Державне замовлення
Активізація економічної діяльності	Можливість господарчої діяльності на відкритому ринку, ринкові механізми стимулювання	Спрямована на контроль та регулювання діяльності, відсутні механізми стимулювання
Можливість підвищення конкурентоспроможності	Повне використання можливостей галузі, зв'язок з підтримуючими галузями	Використання можливостей галузі лише в межах державного замовлення, конкурентоспроможність як мета не розглядається
Організаційно-економічний механізм (ОЕМ)	Побудова та використання ефективного ринкового ОЕМ, спрямованого на стимулювання розвитку, залучення недержавних коштів, розширене відтворення державного капіталу	Неефективний адміністративний механізм, спрямованість на стабілізацію діяльності, контроль та розподіл державного капіталу
Соціальні аспекти розвитку	За рахунок прибутку	Навантаження на бюджет

Таким чином, заміщення корпоративних механізмів управління бюрократичними призводить до сповільнення розвитку, зниження активності діяльності та зниження конкурентоспроможності системи відтворення державного капіталу [4].

Ці висновки яскраво демонструють стратегічну спрямованість та своєчасність створення в межах галузі геологорозвідки саме корпоративного механізму управління галуззю.

Таким чином основною проблемою при побудові структури управління підприємствами галузі є створення гнучкої корпоративної організаційної структури відповідно до схеми розширеного відтворення державного капіталу в галузі. Структура має задовольняти наступним вимогам:

1. Забезпечує...

- ефективне управління підприємствами галузі під час глобальної структурної перебудови і передбачає відсутність в нинішній час чіткого уявлення про майбутню структуру підприємств галузі, їхній якісний та кількісний склад;

- централізоване управління процесами структурної перебудови та забезпечувати економічну ефективність управління і керованість підприємств під час проведення реструктуризації, при будь-якій кількості суб'єктів, що управляються;

- створення умови для активізації економічної діяльності в галузі;

- соціальний і страховий захист працівників підприємств, страховий захист виробничих фондів підприємств галузі.

2. Дозволяє...

- проводити жорстку концентрацію і централізацію всіх ресурсів підприємств галузі (фінансових, інвестиційних, майнових, технічних та ін.) і державних коштів;

- виконувати багато функцій, що в країнах з розвинутою ринковою економікою вирішуються в макроекономічному масштабі безліччю різнопланових суб'єктів в рамках відповідних сегментів національної економіки;

- підвищити рівень конкурентоспроможності окремих підприємств та галузі взагалі.

3. Сприяє...

- формуванню ринку геологорозвідувальних робіт в Україні;

- збільшенню ефективності галузевої схеми розширеного відтворення державного капіталу;

- створенню інвестиційного клімату в галузі.

Для виконання вказаних вимог розробка концепції організаційної перебудови системи управління має ґрунтуватися на трьох основних положеннях:

1. Реалізація **Корпоративної системи галузевого управління** здійснюється виключно шляхом створення **Національної акціонерної компанії «Надра України» (НАК)**.

2. Обов'язкова централізація і подальший розподіл функцій з управління підприємствами галузі здійснюється шляхом:

- Передачі НАК «Надра України» всіх підприємств галузі та формування розгалуженої системи управління;

- Створення спеціалізованих дочірніх підприємств **НАК «Надра України»**, що реалізують ринкові, страхові, фінансові, технічні, інвестиційні аспекти управління підприємствами галузі.

3. Створення адаптивної інфраструктури ринку, яка забезпечує:

- формування ринкового середовища в середині галузі;
- залучення до неї інвестиційних ресурсів та нових господарюючих суб'єктів на умовах партнерського співробітництва;
- державний контроль.

Нижче представлені основні моменти запропонованої організаційної перебудови:

1. Створення подібних структурних об'єднань відповідає прийнятій нині в Україні концепції реформування управління державною власністю (зокрема Укази Президента України “Про корпоратизацію підприємств”, “Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації”, “Про розмежування повноважень органів державного управління”) та Указу Президента України № 802 від 14.06.2000 р. “Про заходи щодо підвищення ефективності управління підприємствами галузі геології і розвідки надр.

2. З досвіду України та сусідніх країн з перехідною економікою (Росія, Білорусія) створення в рамках галузей національних акціонерних компаній, цілком себе виправдовувало. Приклад функціонування таких компаній показує, що корпоративне об'єднання підприємств галузі дозволяє не лише істотно покращити управління підприємствами і підвищити ступінь інтеграції підприємств у рамках галузі, але і на новому якісному рівні здійснювати міжгалузеві взаємодії та міжнародну діяльність.

3. Наявність господарсько-незалежної юридичної особи з широкими можливостями – суб'єкту міжнародного права, що володіє великими активами та товарними запасами, дозволить реалізовувати в рамках галузі великі інвестиційні, фінансові та торговельні міжнародні проекти.

4. Укладення договорів безпосередньо з НАК, використання сконцентрованих інвестиційних, товарних і майнових фондів істотно підвищить привабливість подібних проектів для іноземних партнерів.

5. Подальша можливість внесення до статутного фонду НАК акцій підприємств суміжних галузей народного господарства дає можливість створювати міжгалузеві об'єднання підприємств із замкненим технологічним циклом, що дозволить вирішити цілий спектр фінансових, ринкових, інвестиційних і технічних проблем галузі та забезпечити жорстку міжгалузеву інтеграцію.

6. До стратегічно важливих ринків, що формують середовище функціонування підприємств галузі відносяться:

- **Товарні ринки** – ринок продуктів переробки, ринок обладнання, ринки основних матеріальних компонентів, що використовують підприємства галузі;
- **Фінансовий ринок** – ринок інвестиційних та кредитних ресурсів;
- **Фондовий ринок** – ринок боргових зобов'язань підприємств, ринок корпоративних цінних паперів підприємств галузі;

- **Ринок страхових послуг** – майнове страхування основних фондів підприємств НАК, страхування інвестиційних та комерційних ризиків, соціальне та пенсійне страхування працівників галузі.

7. Для здійснення ефективної роботи по формуванню та управлінню стратегічно важливими ринками (з використанням економічних механізмів управління), найбільш доцільним є створення в рамках системи управління галузю дочірніх компаній, що спеціалізуються на проведенні робіт в рамках відповідних ринків і забезпечують рішення специфічних завдань галузевого управління.

8. Формування нової організаційної структури передбачає створення разом із системою дочірніх підприємств з основної діяльності НАК системи спеціалізованих дочірніх підприємств, які утворюють організаційно-економічний механізм управління та є основою майбутньої ринкової інфраструктури галузі. Це дозволяє:

- Створити основу побудови ринку геологорозвідувальних послуг та механізму його регулювання;

- Істотно підвищити ефективність управління в галузі через створення ефективної системи економічної влади (як для підприємств НАК, так і для недержавних підприємств галузі);

- Сприяти подальшій інтеграції підприємств галузі шляхом формування відповідної галузевої структури та інтеграції підприємств галузі у відповідні ринки;

- Інтенсифікувати роботу по створенню середовища функціонування підприємств галузі в усіх напрямках та на всіх рівнях, залучити до формування галузевої структури фахівців відповідного профілю та забезпечити їхню особисту зацікавленість у результатах роботи;

- Здійснити перерозподіл відповідальності за виконанням функцій державного управління на спеціалізовані підрозділи, сформувати ринок цінних паперів і боргових зобов'язань підприємств галузі, систему соціального та майнового страхування та ін.

9. Як основні Спеціалізовані дочірні підприємства НАК можна виділити наступні: **Торгову компанію; Клірингову компанію; Лізингову компанію; Страхове об'єднання підприємств; Інвестиційний фонд та керуючу інвестиційну компанію.**

10. Створення спеціалізованих дочірніх підприємств планується проводити в декілька етапів, що пов'язано з планомірним розвитком та підвищенням ефективності роботи всієї системи управління:

1-й етап. Створення структурних підрозділів в межах НАК та відповідних функціональних відділів в ДП;

2-й етап. Створення на базі структурних підрозділів НАК відокремлених підрозділів у вигляді Центрив витрат та Центрив прибутку;

3-й етап. Злиття Відокремлених підрозділів за ознаками спеціалізації та утворення Спеціалізованих Дочірніх підприємств.

Така організаційна структура управління задовольняє усім перерахованим вимогам.

Проведений аналіз ситуації, стану системи управління в галузі геологорозвідки та ефективність діяльності корпоративної системи управління дозволив

зробити обґрунтовані висновки про необхідність впровадження державної системи управління геологорозвідувальної галузі та відповідну організаційну структуру, що ґрунтується на наступних засадах:

1. Корпоративна система галузевого управління утворюється на базі НАК «Надра України».

2. Обов'язкова передача НАК «Надра України» всіх підприємств галузі.

3. Обов'язкова централізація й розподіл функцій з управління підприємствами галузі.

4. Створення спеціалізованих дочірніх підприємств НАК «Надра України», що реалізують ринкові, страхові, фінансові, технічні, інвестиційні аспекти управління підприємствами галузі.

5. Створення адаптивної інфраструктури ринку під державним контролем.

6. Забезпечення схеми розширеного відтворення державного капіталу в межах галузі.

7. Активізація діяльності підприємств галузі як основа економічного розвитку.

8. Забезпечення конкурентоспроможності галузі.

9. Забезпечення державного контролю.

10. Соціальні аспекти .

11. Госпрозрахункова діяльність.

Саме ці висновки лягли в основу розробки Концепції розвитку геологорозвідувальної галузі, розробленої в НАК «Надра України».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гошовський С.В. Основні завдання розвитку мінерально-сировинної бази до 2010 р., визначені урядом України // Мінеральні ресурси України. – К.: Видавництво УкрДГРІ. – 2002. – Вип.№2. – С. 3-8.
2. Розвиток секторів і товарних ринків України / НАН України. Інститут економіки природокористування / Зб. під редакцією В.О. Точилина. – Ужгород: ІВА. – 2001. – 400 с.
3. Миллер Б.З. Теория организации. – М.: Инфра-М. – 2001. – 480 с.
4. Мочерний С.В. Методология економічних досліджень. - Львів: Світ. – 2001. – 416 с.

УДК 550.8.07/08: 622.831

В.А. Гончаренко

ВОЗМОЖНОСТИ ГЕОФИЗИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ТЕХНОГЕННОГО ВЛИЯНИЯ НА УГЛЕПОРОДНЫЙ МАССИВ ШАХТ В ДОНБАССЕ

Пропонується використовувати комплекс наземних та свердловинних геофізичних методів для моніторингу гірничо-геологічних умов вугільних шахт у період їхньої роботи і після закриття.

THE POSSIBILITIES OF GEOPHYSICAL METHODS FOR THE STUDY OF TECHNOGENE INFLUENCE ON THE COALROCK MASSIF OF THE MINES IN DONBASS

It is proposed to use a complex of surface and borehole geophysical methods for monitoring of mining geological conditions in coal mines during their working and after the closing.

Существующие методы прогноза горно-геологических условий действующих угольных шахт в настоящее время не затрагивают вопросы оценки их